

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 1 (1886)

Artikel: Las Dialas e l'Alp da Munt : dialect da Cierv, Val Müstair
Autor: Gross, T.
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-176390>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 05.05.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Las Dialas e l' Alp da Munt.

(Dialect da Cierv, Val Müstair.)

Ils Ciervalins o braïnats, sco cha tschês jàuers als snomnan, jaldan üna bell' alp. Intuorn l' onn 1860 füt cumprà ün contegn da prada per amegliorar l' èra. Amò da mes regord avêa quist' alp ultra si'èra aint per ils plauns êr ün grond compless da prada chi gnâa laidada cun grascha del stâvel. Squasi mincha famiglia avêa ün o plüs tocs. La prümavaira sa vezzêa ir aint e sü dallas Vôtas ün' intéra lingia manadüras cun cartuns e charrettas, mo senza tschivièrgias per mâinar or d' stâvel. Êr s-chirpa nun maunquêa nüglia. Quâ êran pâlas, e fuorchas per lâidar e bütta ôra, strusch per starschînar, rastês per mûndar ils prads, e scusâls, vons e sternèrs per clêar sü e pôrtar las mundadüras sü 'ls rövans e sün las muschnas.

Cur ils munts s' inverdîan, cur üna bell' erbetta cûernîa ils plauns e la circondonta pas-chüra, e cur quista prada fêa spica (parada) cun sias fluors chi mossêan pitschnas ondas da varias colurs, illura gnân massèrs e massèras per far las masüras. Via pel di ils ommens àisals (lavurius) rizzêan (cuma-daivan) e fêan saif; ils daschüttels, femnas e vegls stêan in têa intuorn il fö e bras-chèr (chöttal) o as sezzêan sül tschispador l' alp as requintond ün a l' âter patüfflas, as cagliunond e 's tgnond per narr, intaunt cha la jûantüna as divertîa cun spass e jöss. La dumaun e la saira êran in tauntas fatschendas: ils fioussers, muldschâders, paisadurs, scrivonts, sogn, sotsogn, vachèr, vadelèr e trössler. Alla fin minch'ün lêa savair quauntas naidias (10 glivras) chi ha la zéndra e la sotzéndra e quauntas nodas o dafatta bé sduns chi ha il Cul (minima da lat).

Bain amó plü d' allegrament stêa la jûantüna cun ir ad alp a far cun fain. Mia jaja ma schuegliet (sdasdet) all' alba del di; mia mamma clomet: „Char figl, sta sü, bap e 'l zéttar

„(prader) sun già sün alp chi sêan. Tschês uffaunts e las mat-
 „tauns passan sù da Frachas. Piglia la terna (chavagna) va sù
 „cul pischègn (culaziun); pü tard vegn êr jau cul jantâr e la
 „marendà“. Jau nun ma stramantèa dad ir, perchai cha jêa da
 jent. Cun stainta e fadîa ma rampignet sù per la blaisch da
 Pradamunt, aint pel truei della Sella, sot cripla, tras glèra e
 jonda. Arrivà sül prà, clomà il bap e loà ora il contenut della
 terna, nun am fet plü da strauni cha quella strunàda fagottàda
 m' avêa staunglantà in tal möd; perchai id êra aint fuatschas,
 strüzzels sfriclùs, da levà e da murdiòu, baschadellas e biscot-
 tins, tuortas e grassins. Dô avoir spons blers chanvads cum-
 paran la mamma e 'l frar cun sbuorfs, süaduors e suffals por-
 tond ün bändel (terna lunga, senza conva, da perchas da salgèr)
 chi paisêa, schi la fai, amplamaing duos jâ taunt co mia terna.
 A tai lectur vögli ôssa póttar chai anguoschas e furtünas ch' id
 êra quaint: Üna zücha d' vin, ün toc d' schambun, salzizs, cu-
 dagins e gliòngias da narom (fiò), charn d' oglia (crüa) pecha-
 rina, panzetta, s-chaina, lard e charn d' pursché, plains (chapuns)
 mufrials (tatsch), micluns, vaischlas cul fier, peclas (pattlaunas);
 laprò amò ün quagl cun schoppa da jotta, fâvas, fisélas ed ar-
 bégliä cun chünschamaint, schafuns e piéssas (mangiet). Quista
 stramantusa marenduna nun êra bé per nû, mo bain ér per
 quês chi vêan glivrà e gnîan a jüdar sêar. Cusrin Jaquen
 jüdêa a suvrin Maini, jüst glivrà jêan tots duei pro basrin Clau,
 illura tots trai pro schensch (d'istess nom) Clotin; ingiûa gnîa
 insajà ün pà vin ed aileh paq della marendà. Ischêa podèni
 tots glivrar la seônda nell' istess 'ura (circa allas trais), allin-
 cuntra las marendes bricha, siond quellas massa grondas. I gnîa
 fat grondas invidadas e bleras ceramonias. „Uei, schi nun farai
 d' impalmaints, piglià sco ch' id ês; mo bé ün micalet (pochet) etc.“
 Las chaserinas mossêan pü jent ch' ellas haun aileh in lur
 jàdens (chaminadas) co esser sün Alp imbarazzadas. Schabain
 la laûr glivrada é'l sulâi amò ât vi al tschël, schi ingün nun
 bandunêa la cumpagnîa. Cun vainters taiss sa sdrajêan ora sül
 tschisp intêras brajadas per far üna buna jaschüda, pustüt scha'l
 taimp êra bel.

Ün ommet vegl profitet da quista pezza vacanta e clomet:
 „Tschà, mes buops, gnî cun mai; qui ora in mez la prada sa
 „vögli mòssar aileh“. Arrivats là, rodlet el davent ün pedrun
 e dschet: „Tschütà quista fora, bé guardà là da nun ir massa

„sur aint. Quella ês bain stretta, mo terribel foppa“. Sün quai cuêrnit el quista fora darchiau culla plattuna sco cun ün palantüff (bural). El aans condüet illura ora sün l' ur della terrassa. Sot nu la gronda cripla, in fatscha la pizza da tschella vart della vallada e nel bass stêa per quel di squasi tot vöd ed abbandunà il cumünet da Cierv in mez sia bella cuttüra, tras la quala as storschiglia (serpagia) il jûan Rom. Quist aspet ans fet grond' impressiun ed attents taiclettan inavaunt ils plets da mes padrin chi pisserusamaing ans admonîa da nun ir mass' ora som ils prezipizis. Sper üna gronda sfessuna nella cripla chi consista da crap chalcherai as fermet el e dschet: „Dat „bain bàda; quâ, sco cha vezzâuet, va aint e jo sco üna spezia „piertan (sulèr); illura sco jo dad ün palantüff crodess ün sch' el „jess qui aint tot imprudaintamaing. Quista fora es d' ün' im- „mensa chauolezza. Per as persuâder büttà jo ün crap e fat „surasenn, vû sentirâuet cha quai rabomba sco sch' el jess a „pîchas jo per üna s-chala d' cuort d' üviout.“ Quai füt il cass e nû büttettan jo crappa plü co ün.

„Schi, schi mes uffaunts! Da temps vegls vivean aint in „quistas foras bellas femnas ch' ün las nomnêa Dialas, perquai „sa disch amò oz in di „las foras dellas Dialas“. Sco „al di d' oz, perfin a far cun fain, gnân ellas ora süls prads, „bainschi adüna ün pâ retrattas dalla glioud. Ellas portêan „büschmaint' alba ed ün bel fazöl alb sül chiau. Er vi pel onn, „magari l' iviern cur il sulai splendurîa sün quista sassa, lö „sulaîv e retrat dal vent, schi sa vezzêa sü dal cumün co „ch' ellas mettêan a sÿar lur bellas laschivas d' ün dalanzöl „(biancaria) fin ed alb sco la naiv. Üna jada ün jûan s' ina- „muret in üna, perchai ellas êran taunt bellas. El la perse- „quitet e cun forza volet el la tschÿffar, mo siond ischêa sul- „vadia el nun la clappet, bainschi ris-chet el da gnir sventürà „sur quist prezipizi. Ün âter di cur cha nos tarat capitet quisü „e lêa darchiau s' avizinar alla Diala pompusa, ella al guinchind „exclomet cun gusch pichadusa: „Lascha'm ir per mias vias; „cuêscha'm pos e quaidezza e nun am distûrbar plü; insembel „cun vû âters umauns nun podaini viver!“ Mo quel dianter, „chézzar jûan nun podet tâschar chamÖ, flíppar, star a cuz e „chamoschina. El jet bajont e pottond dappertot. E per tôr ven- „detta pigliet el üna jatta, la mettet in ün sach e la büttet jo „per quista fora. Ün omm chi êra miss jo süls prads da Pez-

„zamartina, al pé del munt e paq dalöntsch dalla fontauna „del Rom, pretendêa d'avair senti piôular sot il terrain la „gusch d'ün jat. Da quell' ur' invia nun sa vezzet plü Dialas. „Obbain cha quellas sun mortas ora, o chi füttan sparmaladas „(offaisas) da quist schnöss (dispet) e tegnettan per bön da far „e tor ed ir per lur fats. Sà Diou ingiûa.“ Tots quist pleds taiclettan nû âters mattatschs cun interess e bôndar e nun imblüdettan plü. Intaunt êra gnida l'ura cha tot jêa a bàita.

Tschella dumaun, dô il di da sêar e scha 'l taimp (l'aura) êra bel, las patrunas, schurnalistas, maschnèras ed uffaunts sa mettêan darchiau in via vers l'Alp per vòlschar il fain e sgiàzzar ils viouts, mentre cha üna part dels ommens rizêan ils charrs ed âters ondschêan ils brözs (bierts), mêttean sü las jommas tagliun, la cornèra, la jazeppa, l'àunta e 'ls süströms, jêan cun clavigliola, juf a calöz e schûncias per metter sot a peer, e chi chi vêa bé ün elap bovatsch fêa trar a chiau cun jûncia, taschîna e tratschins. Cur cha tot êra pognà, schi podêa minch'ün méttar sot, perchai cha intaunt avêan êr il bauélg él saràjer rispà e chatschà a chasa il tröpp da bovs, muéjas trimas e cutrimas. Circa allas desch sa mettêa üna schurma da manadüras in movîmâint ed êra a mezdi casü. Seumbod ch'id êra fat insembel e chargià lasspünchas, ràinas, rainàtschs, ranüggels, raschladüras e tots ils vanzêts, partîa üna chàrgia dô l'âtra jo pèr quella via nascha e stipa. Per cha nun chatscha massa gnîan serradas las rodas e scha quai nun bastêa gnîan tachadas dô ils charrs còzzas da dâscha (zondra), o da palòndas da müff (pinus uliginosa) liadas insembel cun chadainas e fermadas cul piz della tretscha via dal prassuoir. Pü stip chi jêa e pü cha'ls mats sezzêan jo sün quellas còzzas. Oh, cha gust per els; e pels creschüts ün grond divertimaint a vézzar tottas quellas bellas cumpîchas chi gnîan fattas senza cha ningün sa fetscha uai (mal). Cun stâinta e strapatsch arrivêa minch'ün in ses tablà. Ils parvezzàders pretendean cha'l fain d'alp êra ischêa bun seo l'argiör (rasdiv). Mo illura dalla s-chirpa jêa blera in malura: traversègls, cónvas da juf, claviglias, astellas, crötsehs, vâiras, anês, gliòuschas, passês, staidàls, tshiérchels da rodas, schlusigls, razs e müsöls, spòlas, ràvels etc. Per blera da quista roba nun êra marschài (donn), siond blera rüzia da bell'e dalla prûma mezz' in deróttâ. Sch'id êra pussibel d'avair quella saira ils sunàders, schi gnîa fat ün plaz da sun. Mattuns e mattauns, ommens e donnauns, bain

blers fèan lungas tràis-chas cur gnà sunà la mastralîa o ûna lîscha.

Per il solit cuéchan els alla stüa gronda da plaz üna dutscha quietezza fin al di della schàlpia. Il di avaunt vaun sün alp ils fiòusers (cho d' alp) paisadurs e scrivonts per pàisar la roba e far ils quints. Qua nun maunqua ne put, ne gromma, ne sòndas (flettas) painch. Spuntà l'alba del di seguaint ils massèrs sa faun da qua sü per tôr in consegna lur part schàlpia; intaunt ch'ün âter della chasada va cun la manadüra aint dò la via lunga. Vers saira vezzaini darchiau tuòrnar a val l'intéra rótscha da tragliùns. Incunter ad els vaun ils uffauts cun bandèras scribladas da tottas colurs e scha il sogn ha dat las plü bleras nòdas painch par nàidia (sün 5 Kilos lat da masüras) in congruàl da tschès sogns della Val, schi cloman: „Il sogn dell'alp da Munt ha la bandèra.“ Illura vegnan las mattauns, al garneschan cun fluors e girlandas ed accumpognan tots cun musica e jübels jo e pel cumün ôra. Ossa la jûantüna profitta dalla musica per far il plaz da sun. Ils jûans pàjan ils sunàders e las juvnas pissereschan per la tschaina a mezza not e per il spech la dumau avaunt co ir a chà. La schàlpia vegn insajada; las buòras painch vegnan culadas in bröchs éls buns pizzóggels d'inrar imblüdat oppür sbüttats. Las, bellas chaschölas vegnan insaladas e missas in s hlèr; e dals tierms (tschigruns) chi nun vegnan tschinchats (regalats) a murdiòus ed âtra marmaglia, sto ün sgràttar jo la vélma e'ls insâlar; accio nun fetschan launa.

Quia vögl glîvrrar, ischigliö mia descripziun ha plü da basögn da gnir tondüda co ils tierms dell'alp da Munt.

T. Gross.

La caschada della Notg.

(Dialect da Rhazen.)

Ina gâ er' ign sagneum, ca veva emblidau il caz da tschagreum egn tigia dell' alp tiegl scargâ da quella. Pier egl vignî a tgiâ dati ad el egl tgiau ed el gi què ad ign mat, ch' era cugls curvets. Quel saporsha, schigè tard e liensch, teumateum da